

Rigsforsikringens industristatistik og fabrikinspektørernes aarsberetninger.

Af

A. N. Kiær.

Efterat der, som fortsættelse af de om fabrikdirften i de almindelige femaarsberetninger meddelte oplysninger, fra 1870 af i regelen hvert femte aar har været udgivet en statistik over Norges fabrikanlæg, blev det i 1900 bestemt, at denne statistik ikke længere skulde udgives ved det statistiske centralbureau, men ved rigsforsikringsanstalten. Da nemlig denne fra 1895 af for ulykkesforsikringens skyld aarlig indsamlede et i statistisk henseende meget righoldigt materiale, fandt man det overflødig at bebyrde magistrater og lensmænd, der indtil og med 1895 havde indsamlet de for fabrikstatistiken fornødne opgaver, med nogen videre befatning dermed. Og af forskellige praktiske grunde, der er nærmere udredet i en forestilling fra det statistiske centralbureau af 31te marts 1900 og trykt i st.prp. nr. 1 hovedp. VI for 1900—1901 side 18, fandt man det hensigtsmæssigt samtidig at overdrage bearbejdelsen af det nye materiale, ogsaa forsaavidt fabrikstatistiken angaar, til rigsforsikringsanstalten. I forbindelse hermed kan nævnes, at man omtrent samtidig, nemlig fra 1893—1894 af, erholdt statistiske opgaver vedkommende fabrikarbeidere i fabrikinspektørernes aarsberetninger, af hvilke et sammendrag vil findes indtaget i den almindelige Statistiske aarbog. Endelig kan ogsaa merkes, at der i folketællingstabellerne findes oplysninger om antallet af fabrikarbeidere m. v. i forskellige industrielle brancher.

Den første i henhold til den nye ordning udgivne statistik foreligger nu siden november 1904 under titelen rigsforsikringens industristatistik, udarbejdet ved direktør Schjøll og kontorchef Alme. Den omfatter de første $4\frac{1}{2}$ aar af anstaltens virksomhed, d. v. s. tidsrummet fra 1ste juli 1895 til 31te december 1899, indeholder udførlige tabeller, ialt 388 sider, hvis benyttelse lettes ved et detaljeret paa norsk og fransk affattet alfabetisk register, og er ledsaget af en indledning paa 18 sider med et fransk resumé.

Idet jeg henleder opmærksomheden paa de i dette verk indeholdte vigtige oplysninger angaaende vor fabrikindustri i ovennævnte aar, skal jeg samtidig paapege nogle resultater af denne statistik, i tilknytning til de oplysninger, der foreligger saavel for foregaaende som tildels ogsaa for efterfølgende aar.

Rigsforsikringens statistik er baade i henseende til de anlæg, som den omfatter, og i henseende til opgavernes art forskjellig fra den tidligere statistik. Med hensyn til arten af de virksomheder, som omfattes af den heromhandlede statistik, har man selvfølgelig været bundet af bestemmelserne i ulykkesforsikringsloven af 23de juli 1894, ifølge hvis første paragraf denne lov foruden fabrikdrift og de haandverks- og andre industrielle virksomheder, der drives fabrikmæssig, ogsaa angaar bergverksdrift, isbedrift, bygningsindustri (derunder bl. a. bygning af veie og jernbaner), samt forskjellige andre virksomheder, som vil findes opregnede i indledningen.

Allerede af den anførte grund er det vanskeligt at tilvejebringe en korrekt sammenligning mellem fabrikstatistiken for 1895 og rigsforsikringens industristatistik for 1895—1896. Blandt de 285 forskjellige bedriftsarter, der findes opførte i tabel 1 for hvert af aarene 1895—96, 1897, 1898 og 1899, og som i slutningen af samme tabel (side 342 o. f.) er sammenførte i 16 forskjellige bedriftsgrupper, er der, som det allerede fremgaar af det ovenanførte, adskillige, som ikke henhører til fabrikindustri. Derhos viser det sig ved sammenligningen mellem de virksomheder, som i almindelighed regnes til den fabrikmæssige industri, at der ogsaa indenfor denne er anvendt en forskjellig grupperingsmaade, hvortil kommer, at der i fabrikstatistiken for 1895 ikke er medtaget endel mindre anlæg, der indgaar i rigsforsikringens statistik, der selvfølgelig er den fuldstændigste af de to.

For ialfald i nogen mon at belyse, hvorledes rigsforsikringens industristatistik forholder sig til den tidligere fabrikkstatistik, har jeg af de i tabel 1 s. 342 o. f. opførte grupper for det første helt udsondret grupperne I—III samt XIV—XVI samt af de øvrige grupper alle de bedrifter, der paa grund af sin beskaffenhed ikke i almindelighed regnes til fabrikkdrift.

Som de vigtigste af de saaledes udsondrede virksomheder kan nævnes:

Gruppe II: Transportbedrifter, lagerarbeide og istrafik; gruppe III: hytteverk; af gruppe IV: sten- og skiferbrud, mineral- og malmgruber; af gruppe V: smedjer og blikkenslagerverksteder; af gruppe VII: apoteker; samt af gruppe XII: bagerier, slagterier og meierier.

Den nedenfor indtagne oversigtstabel over antallet af anlæg og arbeidere i de forskjellige hovedgrupper af fabrikkindustrien vil noksom vise, at der selv efter den gjorte udsondring gjenstaar særdeles væsentlige forskjelligheder mellem den tidligere fabrikkstatistik og rigsforsikringens industristatistik, — forskjelligheder, der som oftest hidrører derfra, at den sidstnævnte statistik medtager mange flere smaa anlæg, hvilket nærmere vil blive udredet ved den specielle gennemgaaelse af grupperne, som i det følgende vil blive anstillet.

Efter denne forklaring hidsættes omstaaende sammenligning mellem statistiken over Norges fabrikanlæg ved udgangen af 1895 og rigsforsikringens industristatistik, forsaavidt angaar antal anlæg, antal arbeidere og antal af dagsverk, for hvilket sidstes vedkommende de i tabellen anførte tal her er blevet reduceret med en tredjedel, fordi det angaar et tidsrum af $1\frac{1}{2}$ aar (tiden fra 1ste juli 1895 til 31te december 1896). Det samme er tilfældet med den opgave over arbejdsfortjeneste, som jeg har fundet det af interesse at medtage i denne forbindelse.

Som det vil sees, viser omstaaende oversigtstabel, trods den store forskjel i henseende til antallet af bedrifter, et nogenlunde overensstemmende samlet antal af arbeidere samt af dagsverk, idet førstnævnte antal er henved 60 000 og dagsverkernes antal ca. 15 millioner.

Den omstændighed, at opgaverne over antallet af bedrifter er i saa høi grad forskjellige, medens antallet af arbeidere nogenlunde stemmer, viser, at uensartetheden i henseende til begge statistikers omfang hovedsagelig vedrører de mindre anlæg. Forøvrigt er der, som det af tabellen vil sees, for enkelte

Oversigtstabel over fabrikdriften i 1895
og 1895/1896.

Hovedgrupper af fabrikanlæg.	Efter fabrik- statistikken.			Efter rigsforsikringens industristatistik.			
	Antal anlæg.	Samlet ar- bejdsstyrke.	Samlet antal dagsverk. (Tusender).	Antal anlæg.	Gjennem- snitligt antal betjente og arbejdere.	Dagsverk. Tusender.	Arbejds- fortjeneste. Tus. kr.
1. Forædling af jord og ler.	143	5 244	1 035,1	255	5 973	1 499,8	3 826,7
2. Metalindustri . .	78	3 308	913,7	72	2 736	800,8	2 108,8
3. Maskiner, verk- tøi, instrumenter og transportmidler	191	9 318	2 530,9	285	9 376	2 489,7	6 847,0
4. Kemisk industri.	62	2 307	565,8	66	1 651	435,8	897,8
5. Varme- og belys- ning, oljer	81	963	221,3	125	913	162,4	442,4
6. Tekstilindustri	167	8 805	2 477,4	206	7 944	2 341,4	4 133,8
7a. Papirindustri . .	104	6 934	1 896,3	102	6 786	1 995,3	5 117,9
7b. Læder- og gum- miindustri m. m.	92	786	202,9	96	563	156,9	371,2
8. Træ- og snitte- stoffer	¹⁾ 383	12 073	2 698,0	¹⁾ 1283	14 264	3 056,9	7 992,4
9. Nærings- og nydel- sesmidler	¹⁾ 496	7 306	1 782,3	¹⁾ 854	6 931	1 885,3	4 392,5
10. Beklædning	66	1 943	523,8	20	511	133,7	265,2
11. Polygrafisk indu- stri	13	176	50,7	—	—	—	—
12. Anlæg af blandet beskaffenhed . . .	34	628	153,4	—	—	—	—
Tilsammen	1 910	59 796	15 052,5	3 364	57 648	14 957,8	36 395,0

grupperes vedkommende noksaa væsentlige uoverensstemmelser ogsaa i henseende til antallet af arbejdere.

Vi skal nu se lidt nærmere paa de vigtigste industrianlæg inden hver gruppe. Gjennemgaaelsen heraf vil være til nytte af hensyn til sammenligningen mellem den ældre og den nyere fabrikstatistik. Det vil herved være nødvendigt at gaa noget

¹⁾ Angaaende den store forskjel mellem opgaverne for denne gruppe henvises til de specielle opgaver i det følgende.

i detalj, men dette vil bidrage til en bedre vurdering af de forhaandenværende opgaver.

Forædling af jord og ler tæller i fabrikstatistiken alene 143 anlæg mod rigsforsikringens 255.

Herunder hører for det første stenhuggerier, af hvilke rigsforsikringens statistik har 65 med tilsammen 1 933 arbejdere, medens fabrikstatistiken alene har medtaget 4, af hvilke — ifølge tabel 4 — 3 var beliggende i Kristiania og 1 i Bergen, med henholdsvis 79 og 26 arbejdere. Rigsforsikringens statistik har for disse byers vedkommende 2 i Kristiania med 61 arbejdere og 1 i Bergen med 10 arbejdere. Af de øvrige var de fleste (21 med 807 arbejdere) beliggende i Smaalenene, men disse blev, som rimeligt kan være, ikke medtagne i fabrikstatistikens opgaver, saa meget mindre, som de 20 af dem dreves i forbindelse med stenbrud.

Cementfabriken i Røken opføres i fabrikstatistiken med 128, i rigsforsikringsstatistiken med 130 arbejdere. Ogsaa antallet af dagsverk stemmer paa det nærmeste.

Af kalkbrænderier har fabrikstatistiken 17 med 335 arbejdere, rigsforsikringens statistik 16 med 133 arbejdere. Antallet af dagsverk var henholdsvis 72 200 og (reduceret til 1 aar) 31 869. Med fradrag af kalkfabriken i Sandviken (der i rigsforsikringsstatistiken er regnet under teglverk i forbindelse med kalkfabrik) bliver fabrikstatistikens tal 16 med 225 arbejdere og 41 100 dagsverk.

Den vigtigste underafdeling af den heromhandlede gruppe danner imidlertid teglverkerne, af hvilke der ifølge fabrikstatistiken var 91 med 3074 arbejdere og 453 600 dagsverk og ifølge rigsforsikringsstatistiken 113 med 2 506 arbejdere og 628 055 dagsverk eller med fradrag af 7 teglverker, der dreves i forbindelse med kalkfabriker, 106 med 2 205 arbejdere og 552 656 dagsverk.

Af pottemagerier har rigsforsikringsstatistiken 7 med 81 arbejdere, af fajancefabriker 1 med 203 og af porcelænsfabriker 1 med 233 arbejdere. Fabrikstatistiken har 9 pottemagerier, 1 stentøifabrik og 1 porcelænsfabrik med henholdsvis 111, 213 og 219 arbejdere.¹⁾

Endelig har rigsforsikringsstatistiken 6 glasverk med 672 arbejdere, fabrikstatistiken ligeledes 6 med 791 arbejdere.

¹⁾ Tabel 1 s. 2, jfr. tab. 5 s. 43 og 44.

Den største forskjel mellem opgaverne for denne gruppe bestaar altsaa deri, at rigsforsikringens statistik medtager et væsentlig større antal stenhuggerier samt teglverker, tilsammen for disse to slags anlæg 65. Hertil kommer 22 torvfabriker med 351 arbejdere samt 10 torvstrøfabriker med 91 arbejdere, mod hvilke fabrikstatistiken alene opstiller 3 torvstrøfabriker med 57 arbejdere.

Gaar vi nu over til næste gruppe, metalindustrien, finder vi ikke nogen større forskjel i henseende til anlæggenes antal, der i den efter rigsforsikringsstatistiken udarbejdede tabel opføres med 72 og i fabrikstatistiken med 78. Men hvad arbejderantallet angaar, er forskjellen temmelig stor, idet nemlig antallet udgjorde henholdsvis 2 736 og 3 308. For Kristianias vedkommende har rigsforsikringsstatistiken (bortset fra de side 59 nævnte smedjer m. v.) 30 anlæg med 1 095 arbejdere, fabrikstatistiken (tabel 4) 32 med 1 301 arbejdere. For det øvrige land er forskjellen mellem arbejderantallet endnu større. Man kunde maaske antage, at aarsagen til denne forskjel stikker i den maade, paa hvilken det gennemsnitlige antal af arbejdere er blevet beregnet, idet man (ifølge indledningen side 4*) har bestemt dette ved at dividere antallet af dagsverk med antallet af dage i driftstiden. Imidlertid viser schemaet for fabrikstatistiken (se vedk. indledning s. XXIV), at man i denne har spurgt om «antallet af personer, der gennemsnitlig sysselsættes i driftstiden (arbeidssæsonen),» hvilket skulde komme ud paa det samme. Forøvrigt viser den ovenfor meddelte oversigtstabel (s. 60), at antallet af dagsverk (henholdsvis 800 800 og 913 700) stemmer bedre end arbejderantallet, navnlig naar man tager hensyn til, at rigsforsikringen har et noget mindre antal anlæg i denne gruppe. En sammenligning mellem de tal, der i begge statistiker er opførte for de enkelte bedriftsarter, f. eks. hestekosømfabriker, jernstøberier o. s. v., har ikke ledet til noget resultat, fordi de brugte benævnelser er forskjellige og de enkelte anlæg tildels sammenførte paa forskjellig maade.

Gruppen maskiner og instrumenter samt transportmidler viser meget afvigende opgaver, hvad antallet af anlæg angaar, men overensstemmelse i henseende til antallet af arbejdere og dagsverk. Af de enkelte bedrifter fremhæves de mekaniske verksteder, der i rigsforsikringsstatistiken er slaaet sammen med skibsverfter, idet de ofte befatter sig med jernskibsbyggeri. Af disse anlæg opføres ialt 210 med 8 215 arbejdere,

medens der ifølge fabrikstatistiken var 78 mekaniske verksteder med 7138 arbejdere og 67 skibsverfter og tørdokker med 1148 arbejdere, altsaa tilsammen 145 anlæg med 8286 arbejdere. Ved at sammenholde opgaverne for de enkelte amter har jeg fundet, at uoverensstemmelsen i henseende til antallet hovedsagelig falder paa kystamterne i det søndenfjeldske Norge, fra Jarlsberg og Larviks amt til og med Lister og Mandals amt, for hvilke fabriksstatistiken opfører ikke saa faa skibsverfter, medens det samlede antal af mekaniske verksteder og skibsverfter i disse amter er væsentlig mindre end efter rigsforsikringens statistik. Det er altsaa sandsynligt, at forskjellen i henseende til antallet af anlæg væsentlig stikker deri, at rigsforsikringsstatistiken medtager endel mindre skibsverfter, som ikke findes i fabrikstatistiken. I de amter, hvor antallet af anlæg er nogenlunde overensstemmende i begge opgaver, gjentager sig forøvrigt det samme forhold, som ovenfor er paapeget for den foregaaende gruppe, nemlig at arbeiderantallet er opgivet høiere i fabrikstatistiken end i rigsforsikringens statistik.

Baadbyggeri og jægtebyggeri, der er særskilt opført i begge statistiker, beskæftigede ifølge rigsforsikringsstatistiken 26 anlæg med 155 arbejdere, men ifølge fabrikstatistiken alene 2 anlæg med 20 arbejdere. Her mangler altsaa, ligesom for skibsverfternes vedkommende, en hel del mindre anlæg.

Af vognfabriker opføres i rigsforsikringens statistik 11 med 139 arbejdere, i fabrikstatistiken 22 med 293 arbejdere; af jernbanevognfabriker i begge statistiker 2 med 236 arbejdere i rigsforsikringsstatistiken og 253 arbejdere i fabrikstatistiken. I Kristiania fandtes ifølge førstnævnte statistik kun 1 vognfabrik (13 arbejdere), medens fabrikstatistiken har 6 med 88 arbejdere. Ligeledes har denne i forskjellige amter enkelte mindre vognfabriker, der ikke findes i rigsforsikringens statistik.

Ogsaa fabriker for musikalske instrumenter er talrigere repræsenteret i fabrikstatistiken end i rigsforsikringens statistik, nemlig med 9 anlæg (153 arbejdere) mod 5 anlæg (105 arbejdere), heraf i Kristiania henholdsvis 4 og 2 anlæg (116 og 91 arbejdere).

Den kemiske industri har i rigsforsikringens statistik ligeledes et mindre arbeiderantal end fabrikstatistiken¹⁾, medens

¹⁾ Jfr. her den følgende bemærkning om grupperingen af hvalfangeretablissementer.

antallet af fabriker er omtrent lige. Af fyrstikfabriker var der ifølge fabrikstatistiken 8 med 1091 arbejdere (rigsforsikringsstatistiken: 8 med 935 arbejdere); af guanofabriker, pudretfabriker og benmøller 19 med 469 arbejdere (rigsforsikringsstatistiken: 24 med 275 arbejdere, deraf guanofabriker 14 med 158 arbejdere).

I gruppen varme- og belysningsstoffer er i fabrikstatistiken indbefattet 9 vedhuggerier (91 arbejdere), en bedriftsart, der i rigsforsikringsstatistiken er henført til forarbejdelse af trævarer. Fradrages disse anlæg, bliver der tilbage 72 anlæg og 877 arbejdere mod rigsforsikringsstatistikens 125 anlæg og 913 arbejdere. Altsaa efter sidstnævnte mange flere anlæg, men kun lidet større arbejdsstyrke. En væsentlig del af forskjellen falder paa tranbrænderier, af hvilke der efter fabrikstatistiken skulde være 30 med 217 arbejdere, medens rigsforsikringsstatistiken har 71 med 569 arbejdere. Forskjellen udjevnes imidlertid derved, at 12 hvalfangeretablissementer med 313 arbejdere i fabrikstatistiken er henførte under den kemiske industri (som tilvirkning af gjødningsstoffer), medens rigsforsikringsstatistiken har regnet saadanne etablissementer sammen med tranbrænderier. Lægges disse til fabrikstatistikens opgaver over tranbrænderier, faar man vistnok fremdeles et væsentlig mindre antal anlæg, end rigsforsikringsstatistiken opfører, men arbejderantallet (530) naar næsten op til samme høide som efter nævnte statistik.

Af sæbe- og parfumfabriker var der ifølge fabrikstatistiken og rigsforsikringsstatistiken henholdsvis 25 og 29 med 169 og 131 arbejdere. Af gasverker ifølge fabrikstatistiken 11 med 385 arbejdere, men ifølge rigsforsikringsstatistiken alene 5 med 29 arbejdere, idet nemlig forskjellige større kommunale anlæg, blandt hvilke Kristiania gasverk, der ifølge fabrikstatistiken havde 250 arbejdere, Bergens med 42 arbejdere o. fl., ikke er medtagne i den heromhandlede gruppe, men formentlig under det store bedriftsnummer 285: kommunale arbejder, der tæller 8 923 arbejdere (iberegnet 264 betjente) og ikke er fordelt paa de enkelte vedkommende amter, men alene opført under ét for det hele rige. Her ligger altsaa hovedgrunden til uoverensstemmelsen i arbejderantallet for den heromhandlede gruppes vedkommende.

I næste hovedgruppe, tekstilindustrien, har fabrikstatistiken et væsentlig mindre antal fabriker (nemlig 167 mod 206), men

alligevel et større antal arbejdere end rigsforsikringsstatistikken (8 805 mod 7 944). Undersøger man opgaverne for de enkelte til denne gruppe hørende bedrifter, vil man se, at forskjellen i henseende til antallet af anlæg hovedsagelig stikker deri, at der er endel mindre farverier og nogle tøjstamper, som ikke er medtagne i fabriksstatistikken, der af disse anlæg alene har henholdsvis 25 og 1 mod rigsforsikringens 47 og 7. (Tøjstamperne beskæftigede forøvrigt kun 1 mand hver, saa det er undskyldeligt, at de ikke er opførte i fabriksstatistikken.) Fradrages disse bedrifter, bliver der tilbage efter fabriksstatistikken 141 og efter rigsforsikringsstatistikken 152 med henholdsvis 8 556 og 7 711 arbejdere. Aarsagen til den ikke uvæsentlige forskjel i arbejderantallet sees fornemlig at bero derpaa, at 5 i Kristiania værende trikotagefabriker i fabriksstatistikken anføres at have hævt tilsammen 694 arbejdere, medens rigsforsikringens 6 trikotfabriker sammesteds kun havde 144 arbejdere. Og dette kan forklares derved, at der var en fabrik af blandet beskaffenhed, nemlig for trikotage, vævning, søm og sadelmagerarbejde, der (ifølge de kommunale Statistiske tabeller for Kristiania for 1895) talte 567 arbejdere og i nævnte tabeller er regnet under gruppe XII (fabriker, der hører under flere grupper), men i fabriksstatistikken er henført under trikotagefabriker. Imidlertid har jeg ikke kunnet gjenfinde denne fabrik i rigsforsikringens statistik, hvis opgaver over spinderier, væverier og uldvarefabriker (bedriftsnummerne 147 og 137) for Kristianias vedkommende forøvrigt falder nær sammen med fabriksstatistikken (3 anlæg med 1 155 arbejdere mod fabriksstatistikens 1 104 arbejdere).

Medens gruppen papirindustri stemmer nogenlunde, jfr. foranstaaende oversigtstabel side 60, er arbejderantallet i gruppen læder- og gummiindustri væsentlig større i fabriksstatistikken end i rigsforsikringens statistik, hvilket hovedsagelig beror paa opgaverne over garverierne, af hvilke ifølge sidstnævnte 75 anlæg havde 469 arbejdere, medens fabriksstatistikens 87 garverier havde 733 arbejdere. For Kristiania er opført henholdsvis 9 garverier med 103 arbejdere og 20 med 213 arbejdere. Enkelte andre amter, som Kristians og Buskerud, viser en lignende forskjel.

Paa gruppen træ- og snittestofte falder den største forskjel i henseende til fabriksstatistikens og rigsforsikringsstatistikens opgave over antallet af anlæg, idet dette er opført med hen-

holdsvis 383 og 1 200, altsaa i sidstnævnte statistik 817 flere. Hovedaarsagen hertil er den for fabrikstatistiken anvendte begrænsning med hensyn til antallet af de anlæg, som medtages, idet alle anlæg, ved hvilke der ikke har været udført mindst 300 dagsverk, altsaa 1 arbeider aaret rundt eller 2 arbejdere 150 dage o. s. v., er blevne udelukkede (se indledn. side II). Denne begrænsning rammer bl. a. en stor mængde sagbrug, af hvilke fabrikstatistiken alene har 198, medens rigsforsikringen opfører 943. Arbejderantallet var henholdsvis 4 072 og 7 100, altsaa gjennemsnitlig 20 og 7 à 8. Hvis man regner, at de i fabrikstatistiken manglende 745 sagbrug havde netop det manglende antal arbejdere, faldt der paa hvert af disse kun lidt over 4 arbejdere, men denne beregningsmaade er ikke sikker, da fabrikstatistikens arbeidertal for de medtagne sagbrugs vedkommende maa antages at være noget høiere end rigsforsikringsstatistikens. Denne forskjel, som navnlig i den heromhandlede gruppe er saa sterkt fremtrædende, svarer forøvrigt til den i begge statistiker brugte benævnelse: «Statistik over Norges fabrikanlæg» og rigsforsikringens industristatistik.

Af sagbrug forenede med høvlerier opfører fabrikstatistiken 91 med 5 144 arbejdere, rigsforsikringsstatistiken (nr. 176) 99 med 2 353 arbejdere; medens der af høvlerier findes opført henholdsvis 20 med 1 084 arbejdere og 47 med 1 690 arbejdere. Hertil kommer nogle større bedrifter af blandet beskaffenhed, saaledes i fabrikstatistiken (gruppe XII) et sagbrug, mølle, høvleri og træsliberi med 128 arbejdere og i rigsforsikringsstatistiken (nr. 173): et sagbrug i forbindelse med høvleri, bødkerverksted, tøndefabrik etc. med 446 arbejdere. Det er vanskeligt at behandle saadanne blandede bedrifter efter en ensartet plan, og naar man summerer de her nævnte høvlerier m. m., faar man fremdeles den forskjel mellem fabrikstatistiken og rigsforsikringens statistik, at førstnævnte har 112 saadanne anlæg med 6 356 arbejdere mod sidstnævntes 147 anlæg og 4 489 arbejdere, saa at denne trods de større antal bedrifter kommer tilkort, hvad arbeiderantallet angaar. Muligens kan dette stikke i forholdet mellem løse og faste arbejdere¹⁾ eller mellem tomtearbejdere og de egentlige fabrikarbejdere. I denne forbindelse kan det være af interesse at oplyse, at antallet af dagsverk ved fabrikstatistikens 112 høvlerier m. v. udgjorde 1 563 300 og

¹⁾ Se herom, hvad der er anført i det følgende side 68.

ved rigsforsikringens 147 anlæg 1 267 101 dagsverk (reduceret for 1895/1896 til 1 aar).

Et lignende forhold bestaar mellem opgaverne over de til samme gruppe hørende tøndefabriker, af hvilke fabrikstatistiken har 13 anlæg med 329 arbejdere og rigsforsikringsstatistiken (nr. 180 og 181) 19 anlæg med kun 256 arbejdere.

Derimod stemmer opgaverne over korkefabriker nogenlunde overens. Trævarefabriker er i rigsforsikringsstatistiken slaaet sammen med mekaniske snedkerier og opviser derfor et langt større antal (72) end fabrikstatistiken (25), medens antallet af arbejdere opgives til henholdsvis 722 og 549.

Næste hovedgruppe omfatter tilvirkning af nærings- og nydelsesmidler. Den mest fremtrædende bedriftsart her er møllebrug, af hvilke rigsforsikringsstatistiken har 485 foruden 97 møllebrug forbundne med sagbrug, men fabrikstatistiken — af samme grund som for sagbrugen vedkommende nys forklaret — alene 252. Arbejderantallet er ifølge førstnævnte statistik 1 660 + 283, ifølge fabrikstatistiken 1 493.

Hermetikfabrikerne opføres i rigsforsikringsstatistiken med 24 anlæg og 668 arbejdere, i fabrikstatistiken med 23 anlæg og 714 arbejdere; margarinfabrikerne med henholdsvis 15 anlæg (253 arbejdere) og 12 anlæg (283 arbejdere); brændevinsbrænderiene med 23 anlæg (234 arbejdere) og 23 anlæg (306 arbejdere); ølbryggerierne med 46 anlæg (1 613 arbejdere) og 44 anlæg (1 670 arbejdere); endelig tobaksfabrikerne med 38 anlæg (1 197 arbejdere) og 40 anlæg (1 540 arbejdere), altsaa gennemgaaende et væsentlig større antal arbejdere ifølge fabrikstatistiken.

I gruppen beklædningsindustri har til en afveksling fabrikstatistiken et betydelig større antal anlæg end rigsforsikringen, antagelig fordi de drives paa en saadan maade, at de ikke hører under denne institution. Saaledes har fabrikstatistiken 9 linsømfabriker, rigsforsikringsstatistiken ingen i 1895, idet der først for aaret 1898 anføres en linsømfabrik (med motor). Af kaabefabriker (og klædeskonfektion) opføres henholdsvis 15 og 3; af skotøifabriker 15 og 6. Arbejderantallet er selvfølgelig størst i fabrikstatistiken.

Med hensyn til det gennemgaaende mindre arbejderantal, som rigsforsikringens statistik udviser i sammenligning med fabrikstatistikens, har jeg allerede for en enkelt industrigræns vedkommende fremsat den formodning, at dette maaske kunde forklares ved forholdet mellem de faste og de løse arbejdere.

Denne formodning er bleven bekræftet ved en oplysning, som kontorchef i rigsforsikringen Alme velvillig har meddelt mig. Rigsforsikringen har vistnok allerede fra først af haandhævet, at ulykkesforsikringsloven maatte forstaaes saa, at den ogsaa omfattede løsarbejdere; men denne fortolkning blev underkjendt ved en høiesteretsdom af 3dje april 1897, og først ved en fra 6te september 1897 i kraft traadt lovforandring (l. af 6te aug. 1897, post 9) er det udtrykkelig bestemt, at arbejdere og betjente i de opregnede bedrifter skal være forsikrede, uanset om sysselsættelsen varer kort eller længe. (Se herom nærmere Meddelelser fra rigsforsikringsanstalten nr. 11 og cirkulære nr. 21.)

Vi har nu gennemgaaet de vigtigste bedriftsarter og derunder paavist de forskjelligheder, som hovedsagelig gjør sig gjældende mellem de i fabrikstatistiken og rigsforsikringsstatistiken meddelte opgaver. Af det, som er anført, fremgaar klart, at der, selv om man fra rigsforsikringens statistik fradrager alle de bedrifter, der som haandverk eller paa grund af deres beskaffenhed forøvrigt ikke pleier at henregnes til fabrikdrift, gjenstaar der endnu saa mange og saa væsentlige forskjelligheder, at man maa sige, at nævnte statistik er bygget paa et helt nyt grundlag, der kun lidet egner sig til at sammenlignes med de i fabrikstatistiken for 1895 og tidligere aar meddelte opgaver. Heraf følger, at naar man vil undersøge fabrikdriftens udvikling i den senere tid, maa undersøgelsen deles i de to afsnit: tiden før og tiden efter 1895, og det er forsaavidt heldigt, at der for denne overgangstid foreligger opgaver, der er byggede saavel paa det ene som paa det andet grundlag; men det er derhos heldigt — i statistisk henseende —, at der omtrent ved det samme tidspunkt indtraadte en væsentlig forandring paa toldpolitikens omraade. Ligesom man altsaa ved hjælp af de i fabrikstatistiken indeholdte ældre opgaver vil kunne studere fabrikdriftens udvikling under et system, der væsentlig har gaaet i frihandlerisk retning, vil den nye rigsforsikringsstatistik vise, hvorledes udviklingen arter sig under beskyttelsessystemets tegn.

I denne forbindelse skal jeg tillade mig at paapege en oplysning, som fabrikstatistiken har fremfor den nye statistik, og som i heromhandlede henseende er af betydning, idet der nem-

lig er meddelt opgaver over fabrikanlæggenes fordeling efter anlæggenes størrelse (tabel 6 for 1895). Det er let forklarligt, at den første industristatistik, som rigsforsikringen har udgivet, ikke har kunnet behandle alle de forhold, som det kunde være ønskeligt at se udredet. Den har tilveiebragt saa meget og saa værdifuldt nyt stof, hvis bearbejdelse vistnok har krævet meget af institutionens allerede sterkt optagne arbejdskræfter. Det siger sig derhos selv, at det har været forbundet med store vanskeligheder at bringe det nye arbejde i system. Men jeg vil alligevel ikke undlade at paapege ønskeligheden af, at den nævnte særskilte opgave over de industrielle bedrifter, ordnede efter størrelsen af den anvendte arbejdsstyrke, gjenoptages ved en senere leilighed, og det saa meget mere, som udarbejdelsen af en saadan tabel kan indrettes saa, at den vil kræve forholdsvis lidet arbejde. Det vil med hensyn til virkningen af den nye toldpolitik være af interesse at iagttage, hvorledes udviklingen vil arte sig i henseende til bedrifter med større og mindre arbejderantal¹⁾.

Omtrent fra samme tidspunkt, nemlig fra 1894 eller tildels 1893, har man ved siden af rigsforsikringens statistik ogsaa faaet en anden kilde til oplysning om fabrikdriftens udvikling, nemlig «Aarsberetninger fra fabrikinspektørerne», udgivet ved foranstaltning af departementet for det indre (senere departementet for udenrigske sager, handel, sjøfart og industri). Disse aarsberetninger, der er delt i to dele, en for det søndenfjeldske og en for det vestlandske og nordenfjeldske distrikt, indeholder foruden beretninger af administrativ art forskjellige efter en for begge distrikter nogenlunde ensartet plan affattede statistiske opgaver, der giver ikke uvigtige bidrag til belysning af fabrikdriftens udvikling fra aar til aar. De har bl. a. den fordel, at de udkommer temmelig snart efter udløbet af det aar, som de omhandler.

Medens det statistiske stof i de første aargange af disse beretninger er meget summarisk, er tabellerne fra 1898 af blevne noget fyldigere, saa at man skulde vente, at de kunde give anledning til en sammenligning med rigsforsikringsstatistikens opgaver, der for en væsentlig del behandler det samme

¹⁾ Vistnok sees de af handelsdepartementet udgivne aarsberetninger fra fabrikinspektørerne fra 1901 af at have indtaget en opgave over fabriker, ordnede efter deres arbejdetal, men disse er paa grund af deres summariske beskaffenhed ganske utilstrækkelige.

felt. Da de enkelte bedriftsarter i begge disse statistiske opgaver er opført for hvert amt, burde man i dem begge kunne gjenfinde ialfald nogenlunde det samme antal fabriker af et bestemt slags; men man kommer ikke langt i en saadan undersøgelse, før man merker, at disse statistiske arbeider er bygget paa et forskjelligt grundlag, og at der er anvendt en forskjellig grupperingsmaade. Da de derhos for en væsentlig del angaar den samme gjenstand, paatrænger sig det spørgsmaal, om de ikke kunde bringes i en bedre indbyrdes overensstemmelse, og om ikke det ene sæt af opgaver maaske for en del kunde gjøre det andet overflødig.

Jeg skal nu i det følgende fremdrage nogle af de resultater som kan udledes af rigsforsikringens industristatistik suppleret ved fabrikinspektørernes aarsberetninger.

I indledningen til rigsforsikringsstatistiken anstilles endel undersøgelser over, hvorledes forholdene har forandret sig fra aar til andet, og har man da navnlig fæstet sig ved sammenligningen mellem aarene 1899 og 1897, idet man mente derved at faa paalideligere resultater, end om man istedetfor det sidste aar valgte 1895—96.

Efter de forandringer, som er indtraadt siden 1899, har det nu mindre interesse særlig at behandle udviklingen mellem de to ovennævnte aar, og jeg skal derfor med benyttelse af de for samme meddelte oplysninger søge at udstrække sammenligningen til et noget længere tidsrum.

Det, som i saa henseende navnlig kan være værdt at undersøge, er antallet af de ved fabrikdriften beskæftigede personer og den optjente arbejdsfortjeneste. Angaaende det hele udbytte af denne næringsvei, iberegnet arbejdsgivernes fortjeneste og kapitalgevinst, er det særdeles vanskeligt at tilveiebringe oplysninger, idet selv bruttoværdien af produkterne kun tilnærmelsesvis lader sig bestemme.

Det antal betjente og arbeidere, der gennemsnitlig sysselsattes ved samtlige af rigsforsikringen omfattede bedriftsarter og særskilt ved de bedrifter, der overhovedet nærmest svarer til fabrikdriften ¹⁾, udgjorde i hvert af aarene 1895/96—1899, som følger:

¹⁾ Her er fradraget grupperne I—III og XIV—XVI samt af gruppe IV bedriftsnumerne 20—23, men ikke de side 59 nævnte til grupperne V, VII og XII hørende bedrifter.

Aar.	a) Samtlige af rigsforsikringen omfattede bedrifter.		b) Heraf transportvirksomhed, bergverksdrift, offentlige arbeider m. v.		c) Øvrige hovedsagelig fabrikmæssige bedrifter.	
	Antal personer.	Forøgelse.	Antal personer.	Forøgelse.	Antal personer.	Forøgelse.
1895/96	115 536	+ 4 183	55 398	+ 324	60 138	+ 3 861
1897 ..	119 719	+ 14 799	55 722	+ 8 285	63 997	+ 6 516
1898 ..	134 520	+ 10 046	64 007	+ 4 736	70 513	+ 5 310
1899 ¹⁾	144 566		68 743		75 823	

Antallet af de ved samtlige bedrifter sysselsatte personer steg altsaa fra 1895/96 til 1897 med 3,6 pct., i 1897/1898 med 12,4 pct. og i 1898/1899 med 7,5 pct., medens antallet af de ved den egentlige fabriksdrift beskjæftigede steg med henholdsvis 6,3, 11,8 og 7,5 pct., altsaa i et noget jevnere forhold, om end ogsaa her aaret 1898 fremhæver sig ved en sterk tilvekst.

Til sammenligning vil det være af interesse at se paa, hvorledes arbeiderantallet stiller sig efter fabriksinspektøernes beretninger. Da ogsaa disse medtager endel virksomheder, som ikke henhører under fabriksdrift, har jeg nedenfor opstillet tabellen paa en dobbelt maade, idet de ved grubedrift og hyttedrift beskjæftigede arbeidere er blevne udsondrede.

	a) Samtlige bedrifter ²⁾ .	b) Grubedrift, hyttedrift ⁴⁾ .	c) Fabriksdrift ⁵⁾ .
1895 ..	55 173	—	—
1896 ..	60 671	—	—
1897 ..	66 340	—	—
1898 ..	73 143	2 686	70 457
1899 ..	79 136	3 208	75 928
1900 ..	79 457	3 045	76 412
1901 ..	80 704	3 090	77 614
1902 ..	82 177	3 550	78 627
1903 ..	81 813	3 611	78 202

¹⁾ For aarene efter 1899 foreligger fra rigsforsikringens side ingen nye statistiske opgaver angaaende industriens udvikling og vil efter omstændighederne neppe kunne foreligge før om nogen tid.

²⁾ Efter Statistisk aarbog.

³⁾ Opgaverne for de første aar er maaske ikke fuldstændige, medens opgaverne for 1902 antages at være fuldstændigere end for de foregaaende aar.

⁴⁾ For aarene 1895—1897 haves vedk. specielle opgaver alene for det vestlandske og nordenfjeldske distrikt.

⁵⁾ I modsætning til hvad ovenfor er gjort, er her de ved meierier og

Ogsaa her fremhæver aaret 1898 sig ved en sterkere tilvekst end de øvrige aar, og den relative stigning naar op til 10,3 pct. At der ogsaa for de foregaaende aar viser sig en ikke mindre tilvekst, kan maaske for nogen del forklares ved den i Statistisk aarvog for 1899 side 42 tilføiede anmerkning, ifølge hvilken opgaverne for de første aar formodes at være noget ufuldstændige.

Arbejderantallets forøgelse vedbliver indtil og med 1899 med nogenlunde uformindsket styrke — med en procenttilvekst i sidstnævnte aar af 8,2 pct. for samtlige bedrifter, der er optagne i fabrikinspektørernes beretninger, og 7,8 pct. for fabrikindustrien alene —, men derefter er indtraadt en periode med meget ringe tilvekst, der i 1903 endog er afløst af en liden tilbagegang.

Fra 1895 til 1900 er ifølge disse beretninger antallet af arbejdere ved fabrikanlæg og bergverk forøget fra 55 173 til 79 457 eller med omtrent 44 pct.; men da opgaven over arbejderantallet i 1895 sandsynligvis er for lav og, efter den tilvekst, der ifølge rigsforsikringens statistik er konstateret fra 1895/96 til 1897, antagelig kan ansættes til mindst 60 000 eller 60 500 (istedetfor 55 173), har den virkelige tilvekst i det heromhandlede femaar dog neppe oversteg 31 à 32 pct.

For aarene før 1895 er der i statistiken over Norges fabrikanlæg i 1895, incl. s. VIII meddelt en oversigt over udviklingen ligefra 1850. Heraf fremgaar, at antallet af fabrikarbejdere i femaarene 1865—1870, 1870—1875 og 1885—1890 steg i et endnu sterkere forhold end i femaaret 1895—1900, nemlig 1865—1870 med 9 449 = henved 40 pct., og 1885—1890 med 15 643 = 34½ pct. Ogsaa i femaaret 1870—1875 var stigningen betydelig, nemlig 8 457 = 26 pct. Disse stødvis optrædende perioder af sterk udvikling efterfulgtes dengang, ligesom i de sidste aar af stagnation og tilbagegang, idet arbejderantallet i

ysterier beskæftigede arbejdere ikke fradraget. Antallet af disse udgjorde i 1903 efter fabrikinspektørernes beretninger tilsammen 1834. Tilsvarende opgave kunde ogsaa udtrages for endel af de foregaaende aar, men sammendragningen koster endel arbeide, da tallene først maa udtrages af de for hvert amt meddelte detaljerede opgaver i vedkommende tabel 2. Denne tabel er nemlig mere detaljeret end den for det hele distrikt i tabel 3 meddelte. For nærværende undersøgelse spiller det ingen rolle, enten meierier medtages eller ikke medtages under fabrikindustrien.

aarene 1875—1879 endog gik tilbage fra 45 657 til 41 593 og i aarene 1890—1895 fra 60 956 til 59 796. I det hele trediveaarige tidsrum 1865—1895 er ifølge fabrikstatistiken arbeidernes antal vokset fra 23 751 til 59 796 og var saaledes i 1895 omtrent $2\frac{1}{2}$ gang saa stort som i 1865. Fra 1895 til 1903 skulde det ifølge ovenstaaende være vokset fra omtrent 60 000 til noget over 76 000.

Ifølge de almindelige folketællinger var antallet af fabrikarbeidere og formænd i 1876: 26 445, i 1891: 44 964 og i 1900: 61 597.

Angaaende udviklingen i de senere aar kan forøvrigt erindres, hvad der er fremholdt i indledningen til fabrikstatistiken for 1895 (s. IV), at det billede af industriens udvikling, som man danner sig efter antallet af arbejdere kun giver et ufuldstændigt udtryk for den virkelige bevægelse, idet maskinteknikens fremskridt bidrager til at øge produktionen, uden at nogen tilsvarende forøgelse i arbejdsstyrken har været nødvendig.

I saa henseende er de saavel i rigsforsikringens statistik som i fabrikinspektørernes aarsberetninger meddelte opgaver over antallet af motorer og hestekræfter¹⁾ af interesse, hvorfor jeg nedenfor hidsætter et sammendrag heraf:

Aar.	Ifølge rigsforsikringens industristatistik.							Ifølge fabrikinspektørernes aarsberetninger.			
	Motorernes antal ved samtlige bedriftsarter.					Samlet antal hestekræfter.	Heraf vedkommende fabrikdriften ²⁾ .	Samlet antal hestekræfter.			
	Vand.	Damp.	Gas.	Elektricitet.	Anden drivkraft.			Hestekraft.	Vand.	Damp.	Anden drivkraft.
1895 . .	—	—	—	—	—	—	—	110 956	84 500	25 544	912
1896 ³⁾ .	3 277	1 841	200	160	221	166 445	146 829	126 745	98 779	26 662	1 304
1897 . .	3 225	1 932	219	241	223	172 396	154 062	147 991	106 034	40 607	1 350
1898 . .	3 222	2 096	274	388	244	193 334	172 580	157 279	110 378	44 784	2 117
1899 . .	3 261	2 206	297	582	284	211 785	188 676	177 597	130 046	43 731	3 820
1900 . .	—	—	—	—	—	—	—	199 388	146 516	47 796	5 076
1901 . .	—	—	—	—	—	—	—	223 164	166 456	51 883	4 825
1902 . .	—	—	—	—	—	—	—	233 354	173 158	55 001	5 195
1903 . .	—	—	—	—	—	—	—	244 237	182 176	55 961	6 100
1904 . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

¹⁾ Se næste side.

²⁾ Jfr. side 70, anm.

³⁾ c: 1895/1896 for rigsforsikringens statistik.

Tilveksten i motorernes hestekræfter¹⁾ skulde altsaa ifølge rigsforsikringsstatistiken for fabrikindustriens vedkommende have udgjort 1895/96—1897 + 7 233 hk., 1897/1898 + 18 518 hk. og 1898/1899 + 16 096 hk. Ifølge fabrikinspektørernes aarsberetninger derimod 1896/1897 + 21 246 hk. (hvilket vel hovedsagelig maa bero paa opgavernes større fuldstændighed for sidstnævnte aar), 1897/1898 + 9 288 hk. (altsaa betydelig mindre end efter rigsforsikringsstatistiken), 1898/1899 + 20 318 hk., 1899/1900 + 21 791 hk., 1900/1901 + 23 776 hk., 1901/1902 + 10 190 hk. og 1902/1903 + 10 883 hk.

Det fortjener at bemerkes, at motorernes hestekræfter ogsaa for det sidstnævnte aar viser stigning, uagtet arbeidernes antal er aftaget lidt.

Ved siden af opgaver over motorerne og deres hestekræfter indeholder rigsforsikringsstatistiken ogsaa en opgave over arbejdsmaskiner, der dog er ganske summarisk og alene giver oplysning om det blotte antal af maskiner med og uden motor. Fabrikinspektørernes aarsberetninger indeholder oplysninger om de ved de forskellige slags maskiner indtrufne ulykkestilfælde, men ingen oplysning om antallet eller beskaffenheden af de eksisterende maskiner, hvorimod der findes opgaver over de ved kjedelkontrollen undersøgte dampkjedler og dampbeholdere, delvis med oplysning om deres alder.

Uagtet disse opgavers ufuldstændighed, vil de dog kunne tjene som nyttige tilknytningspunkter for mere specielle undersøgelser angaaende den i de forskellige industrielle virksomheder nedlagte kapital og produktion. Allerede som de er, giver navnlig opgaverne over antallet af motorer og disses hestekræfter derved, at de er meddelt for hver særskilt bedriftsart og for hvert amt, i forbindelse med opgaverne over arbejdsstyrken, antallet af dagsverk og arbejdsfortjenesten, særdeles vigtige bidrag til bedømmelsen af fabrikindustriens

¹⁾ Ved hestekræfter (hk.) forståes i disse opgaver de saakaldte effektive hestekræfter, af hvilke mellem 2 og 3, eller i gennemsnit $2\frac{1}{2}$, regnes at svare til 1 nominel hestekraft. Forøvrigt angives maskinstyrken undertiden ogsaa i «indikerede» hestekræfter, af hvilke 10 svarer til 8 effektive. Ved elektrisk drivkraft regnes i Watt (= Ampère \times Volt), af hvilke 736 regnes lig 1 effektiv hk. — En hestekraft, der forøvrigt ansees som en lidet rationel enhed, skulde svare til den kraft, der tiltrænges for at løfte 75 kg. 1 m. i sekundet; men da der ved de prøver, der blev gjort for at fastslaa forholdet, benyttedes særlig store heste, skulde den i virkeligheden svare til mindst to normale hestes kraft.

stilling i de enkelte amter og den relative betydning af de forskellige arter af industri. I rigsforsikringsstatistikens tabel 3 finder man for de enkelte herreder og byer opgave over det samlede antal anlæg, det gennemsnitlige antal arbejdere og den samlede arbejdsfortjeneste i aaret 1897. For hvert amt, altsaa ogsaa særskilt for Kristiania og Bergen, finder man i tabel 1 sammesteds for de enkelte bedriftsarter opgaver saavel over de nævnte forhold som angaaende motorer og arbejdsmaskiner m. v. for hvert af aarene 1895/96—1899; men ingen samlet oversigt amtsvis udenfor det tabel 3 vedføjede sammendrag. Derimod har man i fabrikinspektørernes aarsberetninger amtsoversigter saavel over arbejderantal som over motorer og deres hestekræfter for aarene 1895—1903.

Efter disse kilder hidsættes først nedenstaaende opgaver over antallet af rigsforsikrede bedrifter samt over arbejderantal og arbejdsfortjeneste i aaret 1897 og dernæst over antallet af de i fabriksilsynet medtagne bedrifter samt over arbejderantal og motorer i 1897 og 1903. (Se tabellen paa omstaaende side.)

Med hensyn til forholdet mellem samtlige bedrifter og de egentlig fabrikmæssige bedrifter henvises til, hvad derom i det foregaaende, navnlig side 58 og 71, er oplyst.

Medens de forskellige distrikters fabriksvirksomhed tidligere alene kunde maales ved hjælp af opgaverne over arbejdsstyrken og antallet af dagsverk, har man altsaa ved de nyere opgaver desuden erholdt to andre vigtige momenter, nemlig den indvundne arbejdsfortjeneste samt motorernes hestekræfter.

De amter, der har det største antal fabrikarbejdere var saavel i 1895 som i 1897 og 1903: Kristiania, Smaalenene og Akershus.

Maalt efter motorernes drivkraft kommer imidlertid i 1903 Buskerud amt med sine talrige træmassefabriker som nr. 1, Smaalenene som no. 2 og Bratsberg (der i 1897 endog var nr. 1) som nr. 3.

Som det vil sees af omstaaende tabel, har antallet af hestekræfter i Smaalenene undergaaet en særdeles betydelig forøgelse fra 1897 til 1903, nemlig fra 15 945 til 42 421. Dette skriver sig hovedsagelig fra papirindustrien og dernæst træ-

Amter.	Ifølge rigsforsikringens industristatistik.			Ifølge fabrikinspektørernes aarsberetninger.					
	Antal bedrifter 1897.	Antal arbejdere 1897.	Arbejdsfortjeneste 1897.	Antal bedrifter 1897.	Antal arbejdere 1897.	Motorenes hestekræfter 1897.	Antal bedrifter 1903.	Antal arbejdere 1903.	Motorenes hestekræfter 1903.
			1000 kr.						
Smaalenene	583	12 410	8 735	238	7 955	15 945	280	10 594	42 421
Akershus .	565	9 966	5 591	280	7 786	13 609	326	8 362	22 863
Kristiania .	1 235	21 629	17 431	345	15 351	15 025	430	16 201	18 215
Hedemarken	550	6 624	1 651	216	2 067	4 173	294	2 671	6 068
Kristians . .	373	2 993	1 351	156	1 742	8 619	225	2 475	12 010
Buskerud .	490	6 718	4 290	176	4 807	30 114	205	5 996	49 338
Jarlsberg og Larvik . .	395	4 834	2 657	135	3 292	4 497	169	4 489	7 921
Bratsberg .	455	6 985	3 810	102	3 258	17 791	126	3 985	30 412
Nedenes . .	266	3 071	1 505	74	1 525	5 177	99	2 283	8 045
Lister og Mandal . .	296	2 348	1 347	84	1 595	6 873	111	1 833	6 492
Stavanger .	456	4 538	2 226	160	3 536	3 579	222	4 681	4 547
Søndre Bergenhus . .	252	4 306	2 577	149	3 736	8 474	146	5 132	10 548
Bergen . . .	559	5 461	3 919	110	2 360	962	164	2 271	3 861
Nordre Bergenhus .	71	406	170	16	95	339	33	264	695
Romsdal . .	389	2 442	958	75	830	1 288	118	1 538	2 261
Søndre Trondhjem	539	5 605	3 305	109	2 992	3 913	161	4 377	7 836
Nordre Trondhjem	497	2 654	948	141	1 516	4 967	206	1 545	5 826
Nordland . .	277	1 884	1 216	31	1 168	1 412	107	2 122	3 586
Tromsø . . .	99	516	288	13	241	398	21	297	655
Finmarken .	124	760	332	40	448	836	45	697	637
Riget ¹⁾ . . .	8 471 ¹⁾	119 719 ¹⁾	72 318 ¹⁾	2 650	66 300	147 991	3 488	81 813	244 237
Heraf: i søndenfjeldske distrikt . . .	1 648	46 258	109 773	2 055	54 773	189 248			
i vestlandske og nordenfjeldske distrikt	1 002	20 042	38 218	1 433	27 040	54 989			

¹⁾ Herunder ogsaa medregnet offentlige og kommunale arbejder (der ikke er fordelt amtsvis), med et gennemsnitligt antal af 13 579 arbejdere og en arbejdsfortjeneste af kr. 8 010 000.

vareindustrien, der nemlig i dette amt sysselsatte nedenstaaende antal af hestekræfter i aarene 1898—1903:

	Papirindustri.	Trævare- industri.	Anlæg for elek- trisk belysning og kraft.	Totalsum for alle bedrifter.
1898 . . .	7 881	4 719	286	17 658
1899 . . .	6 831	9 665	7 980	29 652
1900	6 296	10 146	8 460	30 258
1901	15 171	10 474	8 310	38 834
1902	15 478	9 411	8 530	39 147
1903	17 468	10 550	8 720	42 421

Den store forskjel, der viser sig med hensyn til trævareindustrien, synes at maatte bero paa mangelfulde eller feilagtige opgaver for 1898 over vandkraften, der nemlig i fabrikinspektørernes aarsberetninger er anført til 935 hk. i 1898 og 3 769 hk. i 1899, medens ifølge rigsforsikringens statistik sagbrug og høvlerier (nr. 172—177) havde en samlet drivkraft af 6 084 hk. i 1898 og 6 376 hk. i 1899 og trævarefabrikerne i det hele henholdsvis 6 228 og 6 609 hk.

Den betydelige forøgelse i de samme aar for anlæg af elektrisk belysning og kraft skriver sig fra Kykkelsrud-anlægget i Askim. Dette er i rigsforsikringens statistik ikke medtaget for 1898 (antagelig fordi det først traadte i virksomhed i slutningen af aaret), men i 1899 opført med 8 003 hk.

De ovenfor meddelte specielle opgaver for Smaalenene er indtaget her, baade fordi de i og for sig selv er af interesse, og fordi dette eksempel viser, hvorledes fabrikinspektørernes aarsberetninger i forbindelse med rigsforsikringens statistik giver værdifulde bidrag til belysning af fabrikdriftens udvikling i de enkelte amter.

Ligesom den tidligere statistik over Norges fabrikanlæg gav oplysning om antallet af anlæg, samlet arbejdsstyrke og samlet antal dagsverk for de enkelte herreder og byer, indeholder ogsaa rigsforsikringens statistik en tilsvarende opgave, hvor dog antallet af dagsverk er ombyttet med arbejdsfortjenestens beløb.

Medens der for amternes vedkommende i saa henseende kan henvises til den side 76 indtagne tabel og for rigets vedkommende derhos, hvad de forskjellige bedriftsgrupper angaar, til oversigtstabellen side 60, skal her meddeles nogle oplysnin-

ger om, hvorledes arbejdsfortjenesten fordeles sig paa de i saa henseende mest fremtrædende byer og herreder.

Af det samlede beløb, der i 1897 udgjorde kr. 72 318 000, faldt der kr. 8 010 000 paa de offentlige arbejder, hvis arbejdsfortjeneste ikke er fordelt paa de enkelte distrikter. Af den øvrige arbejdsfortjeneste, kr. 64 308 000, faldt der kr. 17 431 000, altsaa over en fjerdedel paa Kristiania, kr. 3 918 500 paa Bergen, kr. 2 508 400 paa Aker og kr. 2 003 000 paa Trondhjem. Medregnes de nærmeste landdistrikter (for Kristiania: Aker og Bærum, for Bergen: Askøen, Aarstad, Haus og Bruvik o. s. v., jfr. indledningen til rigsforsikringsstatistikken), naar Kristiania med omegn op til kr. 20 666 000, Bergen m. m. til kr. 5 726 000, Fredriksstad m. m. til kr. 5 341 000, Drammen m. m. til kr. 2 882 000, Skien m. m. til kr. 2 425 000 og Trondhjem (med Strinden) til kr. 2 222 000. Til Drammens industridistrikt bør dog, foruden de i nævnte indledning medregnede herreder, vistnok ogsaa henføres Modum, hvorved beløbet bringes op til kr. 3 382 000. Næst efter de anførte industricentrer kommer Fredrikshalds, Stavangers samt Lillestrømmens m. m., der alle havde en arbejdsfortjeneste af mellem 1 og 2 millioner kr.

Idet jeg forøvrigt henviser til vedkommende indledning og tabel, bemerkes i denne forbindelse endnu, at de anførte opgaver gjælder aaret 1897, og at beløbene derfor siden er stegne ikke ubetydelig. I 1899 udgjorde den samlede i rigsforsikringsstatistikken medtagne arbejdsfortjeneste 95 millioner mod 72 mill. i 1897 og om end tiderne senere er blevne mindre gunstige, har arbejdsfortjenestens samlede beløb dog vistnok i det hele holdt sig nogenlunde paa samme høide, da antallet af arbejdere i 1903 var noget større end i 1899 (se ovenfor side 71), og arbejdslønnen ikke har undergaaet nogen væsentlig forandring.

Angaaende arbejdsfortjenesten indeholder de af rigsforsikringen indfordrede schemaer tildels meget detaljerede oplysninger, idet der nemlig for forskellige bedrifter meddeles opgaver over hver enkelt arbejders stilling, antallet af dagsverk, som han har udført i aarets løb, samt hans fulde oppebaarne løn i kontanter og i naturalydelse. Paa grundlag af disse opgaver (der dog for flere bedrifters vedkommende er meddelt under ét for den samlede arbejdsstyrke) er der i rigsforsikringsstatisti-

kens tabel 2 meddelt oplysning om det gennemsnitlige antal dagsverk pr. person, antallet af aarsverk inden hver bedriftsart (d. v. s. det samlede antal dagsverk divideret med 300) og endelig den gennemsnitlige dagløn for hvert af aarene 1895/96—1899, saavel for de enkelte bedriftsarter som for bedriftsgrupper og for samtlige bedrifter overhovedet.

Paa grundlag af de i tabel 1 meddelte opgaver vil den gennemsnitlige dagløn m. v. paa samme maade kunne beregnes for de enkelte amter og man har saaledes en udmerket kilde til oplysning om, hvorledes arbejdslønnen stiller sig i de forskellige dele af riget, i hvilken henseende det dog maaske kunde have været af interesse, om man ialfald for et enkelt aar og for enkelte vigtigere bedrifter havde havt anledning til at skjelne mellem de større byer og landdistrikterne. Som tabellen er, lader dette sig alene gjøre for Kristianas og Bergens vedkommende, hvorimod Trondhjem, Stavanger, Drammen o. s. v. forsvinder i de amter, til hvilke de hører.

De i tabel 2 meddelte opgaver viser en gennemgaaende stigning af arbejdslønnen, der for samtlige bedrifter overhovedet udgjorde i 1895/96 kr. 2,58 og i 1899 kr. 2,84 pr. dagsverk. Den høieste dagløn forekommer i bygningsindustrien (hvor den i nævnte aar steg fra kr. 2,98 til kr. 3,36), den laveste i tekstilindustrien (hvor den var henholdsvis kr. 1,77 og 1,92, og hvor det store antal kvindelige fabrikarbejdere væsentlig influerer paa gennemsnitslønnen).

Af de til bygningsfaget hørende arbejdere skal særskilt fremhæves murere (nr. 252), malere (nr. 256) og bygningsnedkere (nr. 261). Den gennemsnitlige dagløn for disse overhovedet og særskilt for Kristiania og Bergen (beregnet efter tabel 1) stillede sig, som følger, angivet i kroner og øre:

Aar.	Murere.			Malere.			Bygningsnedkere.		
	Riget overh. ania.	Kristi- ania.	Bergen.	Riget overh. ania.	Kristi- ania.	Bergen.	Riget overh. ania.	Kristi- ania.	Bergen.
1895/96	3,47	3,77	3,33	2,83	3,35	2,67	2,79	3,47	2,80
1897	3,71	4,16	3,21	2,78	3,18	2,71	2,97	3,55	2,89
1898	4,05	4,58	3,17	3,00	3,44	2,74	3,21	3,78	2,82
1899	4,01	4,57	3,31	3,11	3,64	2,71	3,43	4,24	2,98

Man ser af disse tal, hvorledes arbejdsløningerne for Kristiania i disse aar og navnlig i 1898 og 1899 har holdt sig høiere end gennemsnittet for det hele rige (paa hvilket gjen-

nemsnitstal Kristiania forøvrigt har øvet en vægtig indflydelse). Stigningen fra 1895/96 til 1899 var for riget 54 øre for murere, 28 øre for malere og 64 øre for bygningsnedkere, for Kristiania henholdsvis 80, 29 og 77 øre. I Bergen holdt lønningerne sig temmelig jevnt og laa, gjennemsnitlig for nævnte fag, i 1895/96 73 øre og i 1899 kr. 1,15 lavere end Kristiania-lønningerne. Heri er vistnok senere indtraadt nogen forandring¹⁾, og forskjellen vilde derhos blive noget mindre, naar man bortser fra bygningsnedkernes i Bergen temmelig faatallige klasse.

Med rigsforsikringens opgaver over arbejds lønninger kan sammenholdes forskjellige i den officielle statistik forøvrigt samt i den kommunale statistik for Kristiania indeholdte opgaver over samme gjenstand. Herpaa kan vi ikke her indlade os, men vil i denne forbindelse udtale det haab, at det udmærkede materiale, der antagelig for et stort antal bedrifter haves i rigsforsikringens ovenfor omtalte originale schemaer angaaende arbejdsfortjenestens forskjellige størrelse, maatte blive benyttet, foruden til beregninger af den gjennemsnitlige dagløn, ogsaa til fremstillingen af, hvorledes de forskjellige grader i lønningskalaen er fordelte. Denne side af lønningsforholdene har i flere lande, som Tyskland, Frankrige, Belgien, England, Amerikas Forenede stater, været gjort til gjenstand for meget detaljerede undersøgelser, men er hos os hidtil alene bleven behandlet i et par specielle socialstatistiske arbejder (skogdrift og tømmerflødning samt træmasseindustrien²⁾), hvorhos den af den parlamentariske arbejderkommission udgivne socialstatistik ogsaa kan siges at berøre samme. Dette være sagt ikke som nogen anke mod den nu udgivne rigsforsikringsstatistik, da det tvertimod maa paaskjønnes, at den under de forhaandenværende vanskeligheder har seet sig istand til at levere en saa indgaaende statistik som den foreliggende.

Ved tilveiebringelsen af fyldige opgaver over den indvundne arbejdsfortjeneste er der gjort et vigtigt skridt henimod et hoved-

¹⁾ Ifølge den kommunale stat. aarboeg for Kristiania var gjennemsnitslønnen pr. time for mursvende og murarbejdere i 1900: 47¹/₂, 1901: 44, 1902: 44 og 1903: 41, for malersvende og malerarbejdere henholdsvis: 44, 42¹/₂. 40. 40 og for snedkersvende og snedkerarbejdere: 40, 39, 39 og 39 øre.

²⁾ Et under trykning værende socialstatistisk arbeide angaaende sagbrugs- og høvleriarbejderne vil bringe nye oplysninger om dette forhold.

maal, som maa stilles for statistiken over vort lands industri, nemlig beregningen af den indsats i nationalindtægten, som industrien og dens forskellige brancher gjør. Vistnok bestaar denne indsats af meget væsentlige momenter udenfor den egentlige arbejdsindtægt, idet forrentningen af den i industrien nedlagte og til samme udlaante kapital samt udbyttet af den forretningsmæssige og tekniske del af det industrielle arbejde m. v. spiller en meget væsentlig rolle i heromhandlede henseende. Men arbejdsindtægten er dog en meget betydelig del af det hele udbytte — det vilde være af stor interesse, om man kunde paa- vise, hvor stor denne del er i de forskellige bedriftsarter —, og man faar haabe, at det med tiden vil kunne lykkes ogsaa at tilveiebringe oplysninger om de dele, som staaar tilbage. Lettest vil dette maaske lade sig gjøre, forsaavidt der handles om fabriksdriftens bruttoudbytte samt over den haandverksmæssige industris udbytte, idet man for sidstnævntes vedkommende, der mere beror paa den personlige indtægt, har ligningsansættelserne at støtte sig til.

Med hensyn til bruttoudbyttet af nogle af vore vigtigste industrier skal der i det følgende meddeles nogle oplysninger.

Ved de norske papirfabrikanter's aarlige generalforsamling i begyndelsen af dette aar blev det meddelt, at landets samlede papirtilvirkning nu havde en produktionsværdi af nær 13 millioner kroner. Af produktionen i 1904 var ca. 11 500 tons papir omsat paa det indenlandske marked og ca. 61 500 tons eksporteret til udlandet.

I forbindelse hermed kan efter en forestilling, der i februar 1905 blev indgivet til stortingets toldkomité fra forskellige i trælast samt træmasse og papirindustri interesserede foreninger, oplyses, at tilvirkningen i aaret 1903 udgjorde af papir 64 000 tons, af mekanisk træmasse (vaad beregnet) 432 000 tons og kemisk træmasse (vaad beregnet) 245 000 tons, tilsammen ca. 741 000 tons, hvoraf det indenlandske forbrug udgjorde henholdsvis 11 000, 82 000 og 20 000, tilsammen ca. 113 000 tons. Udførselsværdien heraf beregnes til henved 33 mill. kroner (hvoraf papir for 9 mill.), og med tillæg af det indenlandske forbrug skulde produktionsværdien udgjøre i det hele 35½ mill. kroner. Til sammenligning kan anføres, at Sveriges træmasse- og papirproduktion i 1902 i den officielle statistik er opgivet til kr. 64 813 600 (heraf træmasse kr. 37 657 800 og papir kr. 27 155 800),

og at exporten udgjorde for 26¹/₂ mill. træmasse og 19,2 mill. papir, tilsammen 45,7 mill.

Arbejdsstyrken var ved de svenske fabrikker 14 264, ved de norske 8 416; derimod angives motorernes hestekraft at have været omtrent lige stor, nemlig 108 572 ved de svenske og 108 870 ved de norske fabrikker.

Forholdet mellem antallet af hestekræfter og den i fabrikerne nedlagte kapital kan efter en velvillig meddelelse fra en fagmand i gennemsnit for norske fabrikker beregnes saaledes, at der til hver hk. svarer en værdi for cellulosefabrikker af kr. 4 000, for papirfabrikkerne af kr. 1 700 og for træsliberierne af kr. 300. Det paa hver af disse fabrikarter faldende antal hk. antages at udgjøre for 10 000 tons træmasse (vaad beregning) 2 500 hk., for det samme kvantum cellulose (do.) 200 hk. og for papir 670 hk. Efter den i ovennævnte forestilling anførte produktion i 1903 skulde hestekraften saaledes udgjøre:

for papirfabrikkerne	64 000 tons	×	0,067	=	4 288 hk.
» cellulosefabrikkerne	245 000	»	×	0,020	= 4 900 »
» træmassefabrikkerne	432 000	»	×	0,250	= 108 000 »

Tilsammen 117 188 hk.,

hvilket ikke afviger meget fra det af fabrikinspektørerne opgivne antal (108 870 hk.). Multipliceres nu det her beregnede antal hk. med de ovenfor anførte værdier pr. hk., faar man en kapitalværdi for papirfabrikkerne af kr. 7 290 000, for cellulosefabrikkerne af kr. 19 600 000 og for træmassefabrikkerne af kr. 32 400 000, tilsammen kr. 59 290 000, eller, da beregningen af hestekræfterne synes noget høi i sammenligning med fabrikinspektørernes opgaver, med et rundt tal omkring 55 mill. kr. I denne sum er ikke medregnet driftskapital, der ved de norske heromhandlede fabrikker maaske for størstedelen tilveiebringes ved laan.

Sagbrugen og høvleriernes produktionsværdi kan maaske tilnærmelsesvis beregnes efter handelsstatistikens opgaver over udførselsværdi, sammenholdt med de tilsvarende opgaver over Sveriges udførsel og med den svenske fabrikstatistik. Norges trælastudførsel beløb sig i 1903 til kr. 44 496 000 for trælast i det hele, og med fradrag af spirer, pitprops, bjelker og kubber til kr. 37 965 000 (i 1902 kr. 32 478 000). Det tilsvarende tal for Sveriges export af saget og høvlet trælast var i 1902

kr. 128 271 000, og samtidig ansattes sagbrugenes og høvleriernes samlede produktionsværdi til kr. 140 525 000 (inkl. kr. 902 000 sagløn for fremmed regning). Disse brug sysselsatte en samlet arbejdsstyrke af 40 605 arbejdere, og deres motorer repræsenterede tilsammen 57 469 hestekræfter. De tilsvarende tal for de norske sagbrug og høvlerier var i 1903: 13 670 arbejdere og 29 804 hestekræfter, altsaa omtrent tredjedelen af arbejderantallet, men lidt over halvdelen af motorernes beregnede hestekraft. Under hensyn saavel til arbejderantallet som til exportværdien og med noget tillæg for det indenrigske forbrug, synes bruttoværdien af de norske sagbrugs og høvleriernes produktion at kunne ansættes til omkring 45 millioner kroner.

Foruden sagbrug og høvlerier beskæftigede trævareindustrien i 1903 i Norge 2 766 arbejdere og 3 765 hestekræfter. De tilsvarende tal for Sverige for 1902 var 11 357 arbejdere og 10 603 hestekræfter, af hvilke størstedelen falder paa snedkeri- og møbelfabriker. Da hertil svarede en produktionsværdi af kr. 25 256 600, kan man maaske antage, at de norske trævarefabriker repræsenterer en produktionsværdi af omkring 6 millioner kroner.

I samme gruppe regnes i den svenske statistik ogsaa tændstikfabrikerne, der i den norske er opført under kemisk industri. Disse fabriker havde i Sverige 6 084 arbejdere samt 1 865 hestekræfter og en produktionsværdi af kr. 9 833 552. Efter samme forhold skulde de norske tændstikfabriker (med 745 arbejdere og 273 hk.) i 1903 alene have haft en produktionsværdi af noget over 1 million kroner.

Tekstilindustrien sysselsatte i Norge i 1903: 8 679 arbejdere og 13 165 hk., i Sverige 1902 37 463 arbejdere og 41 870 hk. samt med en tilvirkningsværdi af 136,8 mill. Regnet efter arbejdetallet skulde der altsaa paa de norske spinderier, væverier og trikotagefabriker falde en tilvirkningsværdi af ca. 30 millioner.

For den norske jern- og metalindustri er produktionen ifølge et af hr. ingeniør Alf Bang i Polyteknisk forening i begyndelsen af 1905 holdt foredrag anslaaet til en værdi af ca. 54 millioner kroner. Da arbejderantallet kan ansættes til 18 000, forholdt dette sig til produktionsværdien som 1 : kr. 3 000. Omtrent samme forhold fremkommer, naar man i den svenske fabrikstatistik for 1902 sammenholder antallet af arbejdere i gruppe 10 (metalarbejdere) + de under gruppe 11 opførte meka-

niske verksteder, idet disse to bedrifter tilsammen havde et arbeiderantal af 41 574 og en produktionsværdi af kr. 123 031 000.

De ovenfor gennemgaaede industrigrene repræsenterer en saa betydelig del af den norske fabrikindustri, at det maa være gjørligt fra de paa pegede resultater at drage slutninger til dennes samlede produktionsværdi. Ifølge foranstaaende opgaver skulde der nemlig til et samlet arbeiderantal af 52 276 svare en produktionsværdi af ca. 171 $\frac{1}{2}$ million kroner.

Naar vi nu i overensstemmelse med de side 71 meddelte oplysninger ansætter den samlede arbejdsstyrke ved den egentlige fabriksdrift i 1903 til 78 202 — eller, med fradrag af 1 827 i dette tal indbefattede arbejdere ved meierier og ysterier, 76 375, — skulde altsaa de nævnte bedrifter efter arbejdsstyrken svare til de to tredjedele af den hele virksomhed. For nogle af de vigtigere øvrige fabriker stillede antallet af arbejdere og den i forhold dertil for Norges vedkommende beregnede, og for Sveriges virkelig konstaterede, tilvirkningsværdi sig saaledes:

Fabrikernes art.	Ifølge den svenske fabriksstatistik for 1902.				Ifølge de norske fabriksinspektørers beretning for 1903		Herefter beregnet tilvirkningsværdi. ¹⁾
	Antal fabrikker.	Antal arbejdere.	Tilvirkningsværdi		Antal fabrikker.	Antal arbejdere.	
			i det hele.	for hver arbejder.			
			Kr.	Kr.			Kr.
Stenbrud og stenhuggerier	226	11 775	13 091 800	1 112	24	495	(550 000) ²⁾
Teglverk	513	10 556	11 029 400	1 045	108	3 228	(3 373 000)
Glasverker	56	5 480	9 416 370	1 750	17	1 750	(3 062 000)
Porcelæn- og fajancefabriker . .	7	1 819	3 382 855				
Kalkfabriker	77	1 185	1 850 129	2 015	21	407	(820 000)
Cementfabriker . . .	7	1 106	2 765 744				
Hermetikfabriker . .	44	620	2 071 798	3 343	35	1 886	(6 305 000)
Slagterier og pølse-magerier	45	433	5 074 510	11 719	77	396	(4 641 000)
Kornmøller	1 568	4 412	88 038 130	19 955	385	1 839	(36 716 000)
Bryggerier, brænderi-er m. m.	1 222	9 025	99 641 982	11 046	129	2 407	(26 588 000)
Tobakfabriker	109	4 535	16 534 010	3 646	43	1 433	(5 225 000)
	3 874	50 946	252 896 728	4 964	839	13 841	87 280 000

¹⁾ De her opførte beløb for de enkelte fabriksarter opføres alene med meget forbehold, se de efterfølgende bemærkninger.

²⁾ En sammenligning med rigsforsikringens industristatistik for 1899 viser,

Lægges antallet af arbejdere og den beregnede tilvirkningsværdi for samtlige ovenanførte fabriker sammen med de tidligere specielt gennemgaaede, faar man et arbeiderantal af 66 000 og en beregnet tilvirkningsværdi af 258 780 000 kr. Selv om der, navnlig ved enkelte poster af ovenstaaende beregning kan gjøres væsentlige reservationer, og der saaledes gjøres et noksaa betydeligt afslag, vil man dog formentlig af foranstaaende kunne slutte, at den samlede produktionsværdi for den norske fabrikindustri, naar man tillægger de ovenfor ikke medtagne fabriker, der tilsammen har en arbejdsstyrke af ca. 10 000 mand, maa andrage til et bruttobeløb af mindst 250 à 300 millioner kroner.

Til sammenligning kan anføres, at det nogenlunde modsvarende tal for Sveriges fabrikindustri i 1902 — for et senere aar savnes opgave — er beregnet til noget over 1 milliard (nemlig kr. 1 053 541 000), paa samme tid som antallet af arbejdere opgives til 263 244.

De ovenanførte opgaver viser imidlertid noksom, hvor utilstrækkelige oplysninger om bruttoudbyttet er til en udredning af den rolle, fabrikindustrien spiller i næringslivet, saavel som af forholdet mellem de forskellige industrigrænes betydning. Af den paa foregaaende side indtagne tabel fremgaar det jo, at der er fabriker, hvis tilvirkningsværdi kun er lidet over 1 000 kr. pr. arbejder — hvad der kun for en del skyldes den korte aarlige driftstid¹⁾ —, og at der paa den anden side er fabriker, der naar op til en produktionsværdi af næsten 20 000 kr. pr. arbejder. Hovedaarsagen til den overordentlig store forskjel, der i saa henseende kan gjøre sig gjældende, ligger dels i det mere eller mindre kostbare materiale, som fabrikerne forarbejder, og som saaledes paa en den egentlige fabrikdrift lidet vedkommende maade indgaar i produkternes bruttoværdi, dels i anlægskapitalens størrelse. Som fremtrædende eksempler i førstnævnte retning kan nævnes svine-

at fabrikinspektørernes opgaver over de norske stenhuggerier langt fra omfatter det hele antal. I førstnævnte statistik findes nemlig opført 95 stenhuggerier med tilsammen 2 316 arbejdere og en arbejdsfortjeneste af 1 868 000 kr. Desuden maa erindres, at betydelige i Bohuslen beliggende stenhuggerier drives for norsk regning.

¹⁾ Saaledes havde i Norge teglverkerne gennemsnitlig en driftstid af 253 dage.

slagterier, kaffebrænderier og særlig destillationsfabriker, idet de to førstnævntes tilvirkningsværdi ifølge den svenske fabrikstatistik gaar op til 36 000 og 39 000 kr. pr. arbeider og den sidstnævnte endog til over 150 000 kroner. Disse værdier gaar ofte over fra den ene fabrik til den anden og bringer paa den maade ved at blive medregnede to eller kanske flere gange den samlede produktionsværdi op i uforskyldt store beløb. Uagtet bruttoværdien har nogen betydning som et maal paa de omsætningsværdier, som industrien sætter i omløb, og derhos ogsaa kan vise gangen i udviklingen fra det ene aar til det andet af den egentlige forædlingsværdi, vil sidstnævnte alene kunne vurderes ved, at man holder de forbrugte raastofte og halvfabrikater udenfor beregningen eller ogsaa ved at tilveiebringe opgaver over arbejds- og driftsførtjeneste.

I en amerikansk statistik (*The Annual Statistics of Manufactures for Massachusetts*) finder man angaaende dette forhold interessante oplysninger. Der er nemlig for de forskjellige industrigrupper ikke alene meddelt opgaver over værdien af den i anlæggene nedlagte og til driften medgaaende kapital samt over produkternes værdi, men ogsaa over værdien af det forbrugte materiale samt over forædlingsværdien¹⁾ og arbejdsförtjenesten, antallet af arbejdere og en række af andre oplysninger. Uagtet de amerikanske forhold ere meget forskjellige fra vore egne, er dog industriens vilkaar af saavidt universel karakter, at en sammenligning for ligeartede fabriker ikke vil være uden udbytte.

Nedenstaaende uddrag af disse amerikanske opgaver for 1903 turde derfor, uagtet forholdenes forskjellighed, i denne forbindelse være af interesse, om end den forskjellige gruppering af industrien lægger hindringer i veien for en direkte sammenligning.

¹⁾ Det, som her er benævnt forædlingsværdi, svarer til den amerikanske statistiks «Industry product» og er beregnet paa den maade, at man fra bruttoudbyttet har fradraget værdien af det forbrugte materiale. Det beløb, som derved fremkommer, ansees at repræsentere den værdiforøgelse, der skyldes industrien, og bestaar dels i arbejdsløn (Wages), der er udsondret som en post for sig, dels i et fond, hvoraf udredes forskjellige udgifter, som fragt, assurance, renter af laan samt af anlægskapital, leie af hus eller grund, kommissionsgebyrer, administration («Salaries» etc.), i det hele taget alle udgifter udenfor det forbrugte materiale samt arbejdsløninger og amortisation. Resten, hvis der er noget igjen, udgjør forretningsgevinsten.

Fabrikernes art.	Antal fabriker ¹⁾ .	Antal partnere.	Antal aktionærer.	Antal arbejdere.	Kapital anvendt.	Tilvirkningsværdi.	Forbrugt materiale.	Forædlingsværdi.	Drifts-over-skuddets bruttoløb.	Arbejdsfortjeneste.	Gennemsnitl. pr. arbejder.
					Tus. doll.	Tus. doll.	Tus. doll.	Tus. doll.	Tus. doll.	Tus. doll.	Doll.
Skofabriker	645	844	2 478	66 777	27 593	159 248	100 301	58 947	24 595	34 352	514
Bomuldsvæverier	124	28	20 706	81 921	107 902	111 704	63 223	48 481	15 803	32 678	399
Bomuldsspinderier . . .	36	15	1 073	11 464	20 927	20 249	12 743	7 506	3 461	4 045	353
Uldvarefabriker	152	126	1 691	25 717	32 292	55 321	31 170	24 151	13 297	10 854	422
Mekaniske verksteder . .	367	276	6 791	34 353	47 860	61 678	23 983	37 695	18 021	19 674	573
Metalvarefabriker	381	332	2 535	24 269	24 138	49 709	26 557	23 152	9 716	13 436	554
Papirfabriker	80	34	818	10 699	23 097	29 550	16 532	13 018	8 023	4 995	467
Læderfabriker	94	22	278	6 901	10 612	28 735	20 125	8 610	5 168	3 442	499
Andre fabriker	2 794	3 008	19 591	183 689	239 546	489 467	273 534	215 933	129 339	86 594	471
Samtlige fabriker	4 673	4 685	55 961	445 790	533 967	1 005 661	568 168	437 493	227 423	210 070	471

¹⁾ 0: for hvilke opgave er meddelt.

Her findes altsaa oplysninger angaaende den indflydelse, som det større eller mindre forbrug af materiale udøver i henseende til den samlede tilvirkningsværdi. For samtlige i Massachusetts' statistik optagne fabrikker overhovedet udgjorde denne post ca. 56,5 pct., saa at der skulde blive 43,5 pct. igjen som den industrielle forædlingsværdi.

Saafernt denne forædlingsværdi ved den norske fabrikvirksomhed kan antages at udgjøre en lignende procent i forhold til den samlede tilvirkningsværdi, f. eks. 40 à 45 pct., skulde der af de ovenfor s. 85 beregnede bruttobeløb 250 à 300 millioner kroner blive tilbage som det egentlige nationale udbytte af fabrikdriften et beløb af 100 à 135 millioner kroner; men denne beregning er selvfølgelig høist usikker og giver alene en antydning af de summer, som det her kan dreie sig om. De ovenfor meddelte opgaver fra amerikanske fabrikker varierer for de enkelte særskilt nævnte branchers vedkommende mellem 37 pct. (skofabrikerne og bomuldsspinderierne) og 61 pct. (de mekaniske verksteder), og usikkerheden i beregningen forøges ved forholdenes forskjellighed.

Imidlertid kan man til støtte for den opfatning, at beregningens hovedresultat ikke er fjernt fra maalet, paaberaabe sig den omstændighed, at det synes at stemme med, hvad der i rigsforsikringsstatistiken anføres om arbejdsfortjenestens størrelse. Denne udgjorde nemlig i 1899 i det hele kr. 95 109 357, og naar man fradrager det beløb, som falder paa transportvirksomhed, bergverksdrift, byggevirksomhed samt offentlige arbejder m. v., faar man for det s. 71 for fabrikdriften anførte antal arbejdere, nemlig 75 823, en samlet arbejdsfortjeneste af kr. 54 561 494. Nu skulde der af det beløb, der side 87 er anført for forædlingsværdien i Massachusetts (437 493 000 dollars), falde 48 pct. paa arbejdsfortjeneste og 52 pct. paa driftoverskuddets bruttobeløb, og til omtrent samme procentforhold kommer man ved at gaa ud fra den ovenfor beregnede forædlingsværdi for Norge (100 à 135 millioner kroner) og en arbejdsfortjeneste af ca. 55 millioner, der nemlig udgjør 55 pct. af 100 millioner og 41 pct. af 135 mill., altsaa i gennemsnit 48 pct.

Til et bestemtere resultat i heromhandlede henseende kunde man maaske komme ved mere i detalj at sammenholde de specielle opgaver, der forefindes angaaende fabrikdriften i andre lande, med de holdepunkter, der have eller maatte kunne skaffes tilveie for Norges vedkommende. Statistiken for Massa-

chusetts egner sig forsaavidt ikke dertil, som de forskellige bedriftsarter tildels er slaaet sammen i temmelig omfattende grupper, hvis enkelte bestanddele kan være uensartede. Men ved siden af den for Massachusetts aarlig udgivne industristatistik er der i forbindelse med den almindelige census for de Forenede stater angaaende den amerikanske industri indsamlet en mængde detaljerede oplysninger, hvis resultater for aaret 1900 er offentliggjorte i fire tykke kvartbind. Et specielt studium af disse, saavel som af forskellige industristatistiske oplysninger, som haves for enkelte andre lande, vilde vistnok være nyttigt, ikke alene i henseende til de analogiske slutninger, der kunde drages for den norske industris vedkommende, men ogsaa ved nærmere at belyse de forskjelligheder, som gjør sig gjældende mellem industrien og dens vilkaar i Norge og andre lande.

